

د بايزيد روښان د زوکړې
د پينځه سولم کال د سيمينار په ورځ

د افغانستان د علومو اکاډمي

فوحه المجهبي

د

بايزيد روښان

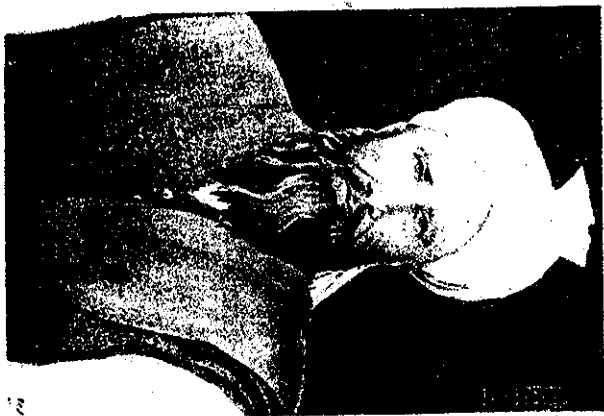
سريزه اوسمون

د

سر محقق زلمي جبراد اهل

۱۳۸۵ هـ ش

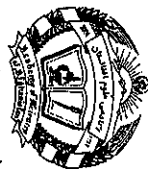
Ketabton.com

ستر ملي مبارز بايزيد روښان

د چاپ چاري : علي محمد منگل
د باختر مطبعي چاپ

د پښتو ژبې د روښان د نړۍ
د پښتو ژبې د روښان د نړۍ د پښتو ژبې د روښان د نړۍ

د افغانستان د علومو اکاډمۍ
د ژبو او ادبياتو مرکز
کابل مجله

فرحت المجتبی

پښتو ژبې د روښان

سریره اوسمون

سر محقق زلمی هیوادمل

افغانستان

کابل

ش ۱۳۸۵ هـ

ستر ملی مبارز بایزید روینان

کتاب پیژندنه :

دکتاب نوم : فرحت المجتبی
ناظم : بایزید روینان
مہتمم : عبدالظاهر شکیب
خبرونکی : کابل مجله ، دژیو او ادبیاتو مرکز
د چاپ شمیر : ۵۰۰ توکه
د چاپ کال : ۱۳۸۵ هـ ش
کمپوزر : نورعل منعل

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

موضوع	د بايزيد روښان فرحت المسجتي
مخ	۱
سريره	۵
ماخذونه	۲۱
متن	۲۳

د بايزيد روښان فرحت المسجتي
د افغانانو د يو ستر ملي او عرفاني نهضت مشر
بايزيد روښان د خپلي روښاني لارې د تبليغ او د خپلو
پيروانو د پوهاوي لپاره په پښتو ، دري ، عربي
او هندي ژبو ډير منظوم او مسجع آثار ليکلي دي
، دتبري شلمې پېړۍ دويمې نيماي کې دده د آثار و چاپ
ته توجه شوي ، په کابل ، پېښور او اسلام آباد کې يې
موجود او موندلې شوي آثار چاپ شوي دي ، ځينې آثار
يې مکرر هم چاپ شوي دي .

مقالی غوښتنه وکړه، د فرحت المجتبی نقل ماله کابله له خان سره وړی وما دا نقل چې پرله راوړوه ، خوځله چې می ولوست . د خطي نسخې پاتی دوښو د خورنکی له امله روغی نه وی پاتی نو خکه ځینی کلمات پکې مغشوش شوي وو ، ماده رساله له ځپلي وستی سره سم له سره ولیکله او چاپ ته می آماده کړه ، یوه مقدمه گوټي می هم پرې ولیکله .

په مقدمه کې ځینی خبری د ارواښاد قاندر مومند د خیرالبیان تنقیدی مطالعه نومی اثر دمقدمې د هغه خبرو رد ته وقف شوی وی چې یی د بایزید روښان د تذکره علم په باب کښلی وی . زه نه پوهیږم چې ارواښاد مومند به هغه وخت لوستی وی او که نه خکه زه د ده او دده د پیروانو په عکس العمل پوه نه شوم . اوس قاندر مومند صاحب مرادی ، خود لوستونکیو د ذهن دروښانو لو او روښانه ساتلو په منظور د فرحت المجتبی په مقدمه کې د استاد مومند د خیرویه جواب کی لیکل شوی خبری پرېږدم.

ما د فرحت المجتبی د تلوسی د چاپ په مقدمه کې دا ژمنه کړی وه ، چې کله زه دا رساله په خانکړي ډول چاپوم ، نو که د الله تعالی مرحمت می ملکړی و، نو ضرور به یو ځل بیا د دهلی ډمیوزیم له خطي نسخې سره گورم .

د مهربان څښتن په فضل هند ته د ۲۰۰۵ م کال په سفر کې دا موقع برابره شوه چې ددهلی ملي موزیم ته ورشم او ددی رسالی د (تلوسه) مجلی چاپ ورسره

د بایزید د آثارو یا دونی په ځینو لارځونو آثارو کی ، لکه دبستان مذاهب ، حالنامه او د ځینو ختیځ پوهانو په آثاروکی شوي دي خو د شلمې پېړی د دویمې نیمایي پوری یی څوک له وجوده نه وو خیر . د بایزید د خیرالبیان دوی نسخې هماغه مهال وموندل شوی یوه ډبرلین نسخه چې ټوله په څلورو ژبو ده اوپله د حیدر آباد دد کن نسخه چې بشپړه ده اود خیرالبیان ټول مطالب پکې په څلورو ژبو راځي چې تر اوسه نه ده چاپ شوي .

تذکره دعلم یا (د علم رساله) اوفرحت المجتبی دواړه د شلمې پېړی په وروستیو لسيزوکی پیدا او چاپ شوي . فرحت المجتبی د بایزید یوه کوچنی تی رساله ده چې د هندوستان د پایتخت دهلی په ملی میوزیم د تذکره د علم د نسخې د پای په ۵۳ - ۵۵ پاڼوکی لیکل شوی ده . خط یی نستعلیق دی اولیکود یی روښانی ، خطاط یی دروښانیانو د لاری پیروکل محمد روښانی .

دا رساله ما اول ځل په ۱۹۸۳ م کال کی ولیدله ، دوی رباعی می ځینی نقل کړی اود هدد کتابخانو پښتو خطي نسخو کی می واخیستی . خو دوست شینواری دی الله تعالی و پښتی د هغه ځینو اشارو زه دی ته متوجه کړم چې دارساله هم لکه دعلم رساله د بایزید روښان ده ، نومی خکه په ۱۹۹۱ کال کی دارساله ټوله نقل کړه او راسره وه . د پېښور د مهاجرت شپي وی ، پښاغلیو رفیع صاحب او سید صابر شاه صابر په گډه (تلوسه) نومی مجله چاپوله ، له مایي دیوی اوږدی

سریزه

ددهلی دملی میوزیم په خطی نسخو کی په ۸۱/۴۱ نومره یوه نسخه موجوده ده. په دی نسخه کی د بایزید رویشان دوی رسالی خطاطی شوی دی. خطاط یی گل محمد رویشانی دی، دی درشید آباد اوسیدونکی و او داکتاب یی د فرخ سیر د پاچهی په دریم کال لیکلی دی، چی غالباً به داسنه ۱۱۲۷ هرق و ی (۱۱).

ناظم بایزید خپل دغه دوه اثره په عام ټول رسالی معرفی کړی دی، خو دواړو ته یی خانکړی نومونه هم ورکړی دی، هغه رسالی دا دی:

۱- تذکره: بایزید رویشان ددی رسالی نوم داسی معرفی کړی دی:

داتذکره دعلم

رساله نمینه (۲)

ددهلی په نسخه کی بیادور بیت لومړی مسری داسی ده: (داتذکره دعلم و عمل) اما په رویشانیانو کی دارساله په تذکره مشهوره وه، لکه چی ددی رسالی ددهلی میوزیم د نسخی د لومړی پاتی په الف مخ کی غالباً دخطاط په خط کتبل شوی دی:

الجزء تذکره میا رویشان.

په ځینو نورو آثاره کی هم دارساله د تذکری په نامه یاده شوی ده، چی وروسته به خبری پری وشي.

ددی رسالی لری خطی نسخی تراوسه لیدل شوی دی:

مقابله کړم. دا ځل بیا ارشوم چی رساله په دقت بیا نقل کړم. ځکه هندوستان ته رتگی په وخت کی می تلوسه پیدانه کړی شوه. خو داخل می خپل نقل له خطی متن سره بیرته بیا مقابله کړه څه چی رانه پاتی وو، ځینی کلمی رانه پاتی اویا سمی نه وی، ضبط کړی په بیا کتنه کی می هغه برخي هم سمی کړی.

روان کال د دلوپه میاشت کی د افغانستان د علومو اکاډمی له خوا د بایزید رویشان د زوکړی د پنځه سوم کال د منطقه یی سیمینار په وپارمی ددی رسالی د خانکړی چاپ ارتیا حس کړه، خو چی می ولیدل داډاډمی جیب تش دی، نومی بیاقوره وبلله چی دارساله، بیا د کابل مجله کی چاپ شی او پنځه سوه نسخی اضافی ورسره چاپ او د خانکړی رسالی په توگه د سیمینار په مناسبت راووزی اود سیمینار گډون کوونکیو ته وړاندی شی.

په همدی نیامت می دا رساله بیا له سره وکتله په مقدمه کی یو ځای سمونی وشوی خو په متن کی زما د ۲۰۰۵ کال د اخیستی متن له مخی کافی سمونی او زیاتونی راغلی، امید دی چی تر لومړی چاپ دا چاپ بشپړ وی.

په پای کی د افغانستان د علومو اکاډمی له مشر استاد راشد د ژبو او ادبیاتو مرکز له مشر بناغلی عبدالواحد واجد او د کابل مجلی له مسوول مدیر سرمحقق علی محمد منگل نه مننه کوم چی د دی رسالی چاپول یی ومنل.

پایزید روینان ولیکه، داځکه چی زما د کتابخانی او ددهلی دملي میوزیم په خطي نسخو کی د ناظم نوم ښکاره راغلی دی او ناظم ویلي دي:

دا تصنیف د میا روینانی دی - سری دی بی ونغورینه.
دالور ضبط زما د کتابخانی د خطي نسخي دی او ددهلي په خطي نسخي کی د ابیت داسی راغلی دی:

دا تصنیف د پیر روینان دی

دخدای د پاره دی سزانکاچي غلطی پکی مومینه (۳)
په دواړو ضبطونو کی دا خبره څرگنده ده ، چی دا رساله د پایزید روینان تصنیف دی او ظاهراً هیڅ ډول شک پری څوک نشي کولای .

دا چی ارویناد دوست شینواری په دوهم چاپ کی دا رساله "د علم رساله" په نامه چاپ کړی ده ، دنامه په دی انتخاب کی به د ده پاملرنه درسالی هغه بیت ته وه ، چی د رسالی په خاتمه کی راغلی دی او ما د مخه راوړ ، ارواښاد دوست په دی انتخاب کی په بیت کی راغلی د " تذکره " کلمی ته التفات نه دی کړی او علم یی د بیت له لومړی مسری څخه او رساله یی له دوهمی څخه اخیستی او " د علم رساله " نوم یی پر خپل تهیه کړی متن ایښی دی ، حال دا چی دا رساله په تذکره مشهوره وه او پایزید هم تذکره بللی ده . ددی رسالی موضوعات خیر البیان ته ورته دی . په دی رساله کی هم د مسلمانی د پنځو بناوو شرح راغلی او د اوداسه ، لمانځه ، تیپانه ، روزی ، زکات او حج خبری یی په کی

یوه نسخه یی د پښتو ټولنی وه ، چی په ۱۳۵۳ هـ ش کال کی دی موسسی د مرحوم دوست محمد بیرڅ له ورته وو راټولی وه . دا نسخه د پیل له خوا بشپړه خور پای له خواناقصه ده .

بله نسخه راقم الحروف په ۱۳۵۶ هـ ش کی پیدا کړی وه چی دا نسخه د پیل له خوا لری لوښنی لری او دیای له خوا بشپړه ده . اوس نه پوهیږم چی دا نسخه به هم زما په تالا شویو کتابونو کی شامله وي او که به پاتی وي؟

دریمه نسخه یی ددهلي د ملي میوزیم ده . چی وینو خورلی، خودپیل او پای دواړو له خوا بشپړه ده . دا رساله تراوسه دوه ځله چاپ شوی هم ده .

لومړی چاپ یی د ۱۳۵۵ هـ ش کال دی، داچاپ د پښتو ټولنی دی ، چی متن یی ددی موسسی د ناقص الاخر نسخي په بنا تهیه شوی دی . ځنګه چی دا نسخه ناقصه وه ، نو ځکه یی نه نوم څرگندو اونه ناظم . درسالی مدون ارواښاد سرمحقق دوست شینواری (۱۳۷۲ هـ ش مر) رساله د (روینانی رساله) په نامه چاپ کړه او پروقایه یی د ناظم نوم څرگند نه کړ ، خو په مقدمه کی یی د خپلو څیړنو او له خیر البیان سره د مقایسی له مخی دا کښلی وو، چی دارسساله د پایزید روینان ده .

د دوهم چاپ متن یی د دریونسوځوله مخی تهیه شو او مرحوم دوست شینواری په دی چاپ کی دا رساله (د علم رساله) وبلله او پروقایه یی د ناظم نوم صریح

دی . اودا هغه خصوصیت دی چی د بایزید رویتان په نورویپیتو آثارو کی هم لیدل کیږي ، لکه : په خیرالبیان کی دیو بحث په ترڅ کی د بحث دیلابیلو مسایلو د راورو په ترڅ کی د هر مطلب تر بیان وروسته دغه لاندی بیت تکرار شوی دی :

مرگ به ورشی وسړي وته ناکهان
نشته د سړي په دنیا کښی تل دتله مقام

دبحث چی تر همدی لور بیت لاندی پیل شوی دی په دنیایی چارو پوری اړه لري او بایزید داسی شروع کړی دی :

”گوره ددغه زماني آدمیان خوارې دنیا او هر چی پکښی دی پری مشغول دی دیس آدمیان ځینی په کرل یا په بزرگانی یا په پوښه کلی یا په ترکش بندی ، ځینی په نورو نورو چارو مشغولې کا آدمیان ...“

د خیرالبیان په همدی بحث کی یی د لنډو لنډو مطالبو تر بیان وروسته دغه لور بیت راوړی دی ، چی په دی بحث کی ۲۶ ځله دا بیت تکرار شوی دی (۷).
همدا ډول په ”تذکره“ کی هم د بیلابیلو موضوعاتو تر بیان وروسته دا لاندی بیت په کابو ټول کتاب کی تکرار راځي :

مسکین وپلی دینه دا سړی دی یی نفورینه

دا لور بیت په تذکره کی ۲۰ ځله راوړل شوی دی . (۸)
په فرحت المجتبی کی ټول ۱۷ رباعی ډوله نظمو نه راغلی (۹) چی تر هر دغسی نظم لاندی هماغه یو بیت :

کړی دی او د سلوک مقاومتنه یی بیوولی دی . ددی خبرو ملاتړ د بایزید په دی بیټونو کی هم موندل کیږي :

ما هغه دی پکښی کویلی

چی واره د مقصود مسالی دینه
سړی د خپل مقصود لپاره
دا مسالی واره زده کوبینه
دا سلام پنځه بڼایی زده شی
باور کانی چی ډیره یی لولینه (۴)

ارواښاد دوست شینواری د ا عقیده لرله ، چی بایزید دا رساله تر خیرالبیان د مخه نظم کړی ده . (۵)
۲- فرحت المجتبی :

څنگه چی دمخه یی یادونه وشوه د دهلی د ملی میوزیم په یاده شوی مخطوطه کی په لومړنی رسالی پسی جوخته د بایزید یوه کوچنوتی بله منظومه رساله هم موجوده ده (۶) ، چی نظمو نه یی ، لکه د بایزید نور نظمو نه د خوند نه دی او ماتی گوډی لري .
دا رساله داسی پیل شوی ده :

میاروبینان وپلی دی په عنایت د الهی

زه به در بیان کرم یو څو رباعی
هر چی یی کرده که شناخت یی پیدا شی
کرده دی په اخلاص کا که څوک یی پتښی
څو عالم تیر شوی دی لا به پسی ځی

په مرگ به واره و مړی څوک دی نه کا نامیدی
په لور اقتباس کی دریم بیت په ټوله رساله کی د بایزید په اصطلاح تر هر ی رباعی وروسته تکرار راغلی

بښکاره لیدل کېږي او متني قراین په دی گواهي لي چي دغه دريواره اثره (خير البيان ، تذکره او فرحت المجتبی) دی دیو سري وي .

دا وی د بايزيد هغه دوی رسالي چي ددهلي دملي ميوزيم په خطي مجموعه کی محفوظي دي او ما په د مخنيو بحثونو کی لږی لږی معرفي کړی.

زما تېر وختي

کله چي ما د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي نومی کتاب له پاره د هند د ځيني کتابخانو له پښتو خطي نسخو څپل اځستي يادښتونه سره ترتيبول نومی يوه اشتباه دا کړی وه چي هلته می فرحت المجتبی او (تذکره ميا روښان) د يوه کتاب دوه نومه بللي وو او د فرحت المجتبی نوم می هم د بايزيد تذکري ته راجع بللی و او .بله اشتبا می دا کړی وه ، چي د فرحت المجتبی نظمو نه می د نسخي د کتاب گل محمد روښاني بللی وو (۱۰)

زه خپلی اشتبا ته هغه وخت متوجه کړل شوم چي کله ما له دهلي څخه د بايزيد د تذکري راوړی نقل ارواښاد دوست ته ورکړ. خو دوی زما د نسخي او د پښتو ټولني د نسخي او دغه نقل له مخي ددی رسالي يو تحقيقي متن تيار کړي. که څه هم ما هغه وخت له تذکري سره د فرحت المجتبی رساله کرده نه وه نقل کړی ، بلکه د پيل او پای څو رباعي می يی نقل کړی وی ښاخلي دوست چي دغه څو رباعي کتلي وی نو يی دا عقیده

څو عالم تير شوی دی لا په پسي ځي په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا ناميندي بيا بيا تکرار شوی دی ، که د تکرار بيتونه ورسره حساب کړو ، نو د رسالي ټول بيتونه ۱۰۵ کړي .

دا رساله په دی ډول پای ته رسېدلی ده:

چي روح بيا مومي د خدايه قراري
خدایي رحمت به واره دی له څپسر گني

ميا روښان ويلي دي دا رساله می فرحت المجتبی هرچي د کرده د پاره زده کا د ښو اثر بی وزره ته ورپسي څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا ناميندي
د دی رسالي بله نسخه تر اوسه چپری بل ځای نه ده
ليدل شوی اويا دا چي ما ته نه ده معلومه . په دی نسخه کی د رسالي متن ظاهرا بشپړ دی خو ځيني بيتونه او يا د بيتونو او مسرېو ځيني کلمات د وېشو د خورنک له آمله له لوستو ورتي ، ځکه په ظاهر متن کی ځيني بيتونه او مسرې ناقصي دي .

دا رساله دروښاني لاري يو کوچنی او لنډ لارښود غونډی دی ، چي د لاري عمده ټکي پکي امام الطريقه په دی نيامت راوړي او رانغښتي دي ، چي د دی لاري طالب ډير ژر او په لږو الفاظو او جملو کی ددی طرفقي له ځينو اصولو او ضوابط سره آشنا شي .

په دی رساله کی راغلي مطالب زياتره خير البيان ، تذکره او نورو اثارو کی هم راغلي دي ، همدا رنگه د کلماتو او لغاتو اشتراک هم په دی دريو وارو اثارو کی

، بلکه " د هند کتابخانو پښتو نسخي " نومي کتاب کي چي ځيني نور اشتباهات له ما شوي وو ، هغه مي هم ياد کړل (۱۴).

۳- په همدغو وختونو کي مو د فرهنگي ادبيات پښتو دوهم ټوک تياراوه، نو هلته مي هم دغه دوي رسالي سره بيلي معرفي کړي (۱۵).

اوس چي زه د فرحت المحتبي متن وړاندي کوم نو مي لازمه وبلله چي د خپلو هغو تيروتنو يادونه يو ځل بيا وکړم چي لنډيز يي تاسي لور ولوست.

x

x

x

زما په عقیده د بايزيد ددغو دوو رسالو په باب په دي رساله کي کي لازمي خبري وشوي ، خو يوه بله موضوع چي له دي رسالو سره هم اړه لري بايد دي چي دلي ياده شي او هغه دا چي : د نوميالي ليکوال او شاعر بناظلي قلندر مومند کتاب " د خير البيان تنقيدي مطالعه " زما د کتاب " د هند د کتابخانو پښتو نسخي " تر چاپ څلور کاله وروسته په ۱۹۸۸ ع کال کي چاپ شوي دي . د بناظلي مومند ددغه کتاب په مقدمه کي زما د ياد شوي کتاب او هم د دغو رسالو په باب ځيني يادوني شوي دي ، غواړم په دي ارتباط هم ځيني توضيحات گرانو لوستونکو ته وړاندي کړم .

د بناظلي قلندر مومند " د خير البيان تنقيدي مطالعه " نومي کتاب ۱۹۷ مخيزه مقدمه بهري د کار خبري هم لري او ځيني داسي نکتي يي څيړلي دي چي يا خو د نورو پام ورته نه دي شوي او يا دا چي ځينو يوازي

بنکاره کړه چي د دهلي په نسخه کي چي تر تذکري وروسته ځيني رباعي راغلي دي دا هم د بايزيد دي (۱۱) ما چي د ارواښاد دوست دا يادونه ولوستله او له رسالي (فرحت المحتبی) خپل اځپتي ناقص يادښتونه مي بيا په غور له سره وکتل نو د دغو ناقص يادښتونو له بيا کتني او هم د تذکري په خاتمه کي د رسالي د نامه موجوديت په دي معتقد کړم ، چي دا دواړه بيلي رسالي دي او خائنه خپل نومونه لري او ورسره مي په ذهن کي د حالنامي دا خبري هم راوگرځيدې : " پير دستکبر قلس سره به زبان افغاني قصيده ها و غزل ها و رباعيتها و قطعه ها و مثنوي ها ساختند " (۱۲)

ترجمه : " پير دستکبر (بايزيد) په پښتو ژبه قصيدوي ، غزلي ، رباعي ، قطعي او مثنويکاني جوړي کړي "

وروسته تر دي مي د خپلي دغې تيروتنې ازاله په دي ډول وکړه :

۱- د علم رسالي (تذکره) تحقيقي متن په ۱۳۶۴ هـ ش کال د اشرف خان هجري د سيمينار په مناسبت چاپيده او زه ددي سيمينار علمي منشي وم ، ما بايد د سيمينار د علمي کميټي په نماينده کي پر دي کتاب څه کينلي وای ما چي پر دي رساله کوم يادښت کينلي دي هلته مي د خپلي اشتبا يادونه وکړه (۱۳)

۲- په ۱۳۶۵ هـ ش کال کي مي " فرحت المحتبی او تذکره ميا روښان يو کتاب نه دي " تر عنوان لاندی يوه ځانگړي مقاله وليکله په دي مقاله کي ما نه يوازي د دي دواړو رسالو د نومونو سره گډولو اشتبا ياده کړه

مله ده . د دی ساحی له انکشافاتو څخه یو انکشاف د خیر البیان د دوهمې پیدا شوی نسخې اختتامیه لیکنه ده ، چې له هغې څخه یو تاریخ په لاس راځي ۹۸۳ هـ ق . څنګه چې د بایزید د مرګ په ګڼو ورګډ شویو تاریخونو کې یو تاریخ دا هم راغلی و ، او بله خبره دا وه چې هلته د آغاز له کلمې سره بله جوخته کلمه هم نه وه نو ما په احتمالي ډول ولیکل: " له آغاز میاروبیان څخه مطلب بنیای د بایزید د مړینې شپږونو پیښ کال وي ... " دافغانستان په ادبي څیړنو کې چې په دغه لهجه څوک څه ولیکي ، نو له هغې څخه خو دا مرادینې چې لیکونکي پر مساله سل په سلو کې مطمئن نه دی ، له " بنیای څخه موز د احتمال او امکان مطلب اخلو ؛ نه پوهیږم چې په پېښور کې په څه مقصد استعمالیږي ؛ دا چې زه په دی نظر باوري نه وم له هغې سوالی (؟) څخه هم ښکاري چې ما د همدې بحث په خاتمه کې وراچولی ده (د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې ۲۱۴مخ).

همدارنگه د هند د کتابخانوپښتو خطي نسخې په ۲۰۷ مخ کې چې ما د بایزید د زوکړې او مړینې سني ښوولي دي هلته می هم سوالیه ورسره ایښي ده ، لکه (۹۸۳-۹۸۳؟).

له دی بیان څخه مقصد دا دی چې هلته ما احتمالاتو ته ځای پرېښی دی او مطلق حکم می نه دی کړی اما ښاغلي مومند زما دا ګمانی نظر په خپله مقدمه کې داسې تفسیر کړی دی :

اشارې ورته کړي دي او دوی بیا پر هغو ښه بحثونه کړي دي . ددغو ښو او جالبو بحثونو تر څنګه په دی مقدمه کې ځینې داسې بحثونه هم زموږ د ځینو فرهنگي شخصیتونوپه ادرس ځینې داسې خبرې هم شته چې باید نورې هم په سره سینه وڅیړل شي او د کره کتنې د جهان شموله ادابو او نورمونو په رڼا کې بحث باندي وشي . د هغو بحثونو موقع دا نه ده، ځکه دا رساله ددغسې اوزدو بحثونو حوصله نه لري، اما د هند د کتابخانو خطي نسخې نومي کتاب متعلق چې په دی مقدمه کې څه راغلي دي ، په هغه ارتباط خپل معروضات په لاندې ډول وړاندې کوم :

۱- ښاغلي قلندر مومند چې په دی مقدمه کې د بایزید روښان د زوکړې او مرګ د کالونو د پیداکولو کوم کوشش کړی دی ، دا په خپل ځای کې غنیمت کار دی ، خو ورسره دا باید ووايو چې له تنه ډیر کالونه د مخه (۱۶) استاد پوهاند رښتین د حانامي تر لوست وروسته د بایزید د زوکړې پر مروج تاریخ ۹۳۱ . د شک اظهار کړی و او ما هم چې د هند د کتابخانو خطي نسخې په تعلیق کې پر حانامه یاد ثبت خپور کړی دی (۲۸۷مخ) هلته می د استاد رښتین دغه شک ته اشاره کړی ده، دغه رنگه د بایزید د مرګ د کال په باب د فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد غنیمت مقاله د ۱۳۵۵ هـ ش کال په اوآخرو کې خپره شوه (۱۷) خو د خیر البیان تنقیدي مطالعه مقدمه کې د ښاغلي قلندر د بحث دا برخه په دی ساحه کې د نویو انکشافاتو ډبررسی سره

زه بايد دوی ته په ډیر ادب عرض کړم چې د هند د کتابخانو خطي نسخي نومی کتاب د ۲۳ مخ په وروستیو سطرونو کی راغلي دي :

پای : دا تصنيف د پير روښان دی

د خدای دپاره دی سزا کا چې غلطي بيا مومینه دی : " خو زما په خيال د دی رسالي د بايزيد روښان سره د نسبت نه لرولو له ټولو لوی دليل دا دی چې په حالنامه کی هيڅ ذکر نشته او هر څوک چې حالنامه د بايزيد روښان او د هغه د تحريک په باب له تر ټولو لوی سند گڼي ، هغوی د یوی لمحي د پاره دا رساله د بايزيد ليک نه شي منلی "

زه بيا هم د گران مشر قلندر مومند خدمت ته عرض کړم ، چې دا کتاب په حالنامه کی ياد شوی دی ، لکه چې ما د دی بحث په د مخيو برخو کی يادونه وکړه دا رساله (چاپي نسخي : روښاني رساله ، د علم رساله) په روښانيانو کی په تذکره مشهوره وه ؛ په حالنامه کی راغلي دي : "... اکثره اوقات احداک جيو به ياران ميغرمود هرکس که تذکره پير دستکير نداند بايد پياموزد ، که هغکام شهادت من نيز ليک رسیده است و از ميان شما خواهم رفت جمعيت شما پريشان خواهد شد، اکر با مردم اختيار درخوريد شما را از علم شريعت پيرسد تا جواب با صواب بدهيد..." (۱۹) .

ترجمه : زياتره وختونه به احداک جيو يارانو ته فرمايل : هر څوک چې د پير دستکير په تذکره نه

"بيناغلي هیواد مل له دی تر قیمی نه دا نتیجه راوباسی چې په ۱۰۷۹ کی د بايزيد انصاری د وفات ۹۶ کاله پوره شوي وو او هم په دی بنا دا اندازه لگوي چې د بايزيد انصاری د وفات کال ۹۸۳ هـ دی" (۱۸) خیره دا ده چې نقادان د احتمالی او کمانی نظریاتو او مطلق حکم تر منځ حد ته قایل دي ، دواړه یو ډول نه ارزیايي کوي.

۲-بله خیره چې د هغی مقدمی په ارتباط دلته وړاندی کوم دا ده ، چې د بناغلي مومند د دی مقدمی په ۱۲۶- ۱۳۶ مخونو کی د بايزيد پر تذکره خبری شوی دی او د دی بحث په نتیجه کی دوی ویلي دي : " د دیو ټولو خبرو په رڼا کښی زه ویلی شم چې د روښاني رسالی کښی لا داخیره په حتی طور فیصله شوی نه ده چې دا د بايزيد روښان تصنيف دی " (۱۳۶ مخ) دا چې مومند صاحب دا رسالی (تذکره او فرحت المجلتي) د بايزيد گڼی او یا یی نه گڼی دا دوی خپله خوښه ده ، مگر دوی نکتي چې د دی بحث په ترڅ کی راغلي دي هغه زه دلته ضرور یادوم :

الف : بناغلي مومند د مقدمی په ۱۲۹ مخ کی کښلی دي :

" بناغلي هیواد مل دا هم نه دی ویلي چې د دویمی نسخی (چې دوی په ۱۳۵۶ هـ ش موندلی وه دا شعر : "دا تصنيف د مباروښان دی +سری دی یی ونغورینه " د دهلې ملی موزیم په نسخه کی شته او که نه؟

دا تصنیف د میاروینان دی سسسری دی یی نفورینه

چا ورزیات کړي نه دي بلکه د بايزيد خپل دی .

بله خبره چې په په دی ارتباط زه کوم دا ده چې د خیر-
البيان په تقيدې مطالعه ۱۲۸ مخ کې د بايزيد د بلي
رسالی فرحت المجتبی د سر رباعي نقل شوی ده او
تری لاندې مشر قلندر مومند ليکلي دي : " د دی
شعرونو د انتهايي تبت معيار سره ... په دی برخه
کې بايد زه زیاته کړم د روښان پښتو اثر يو هم هنري
او ادبي ارزښتونه نه لري ، يو سړی چې په مسجع نثر
د څه ليکلو توان لري که هغه د کومي موضوع د
نظمولو زيار وباسي نو به دغسې نظمونه وليکي ، لکه
چې په فرحت المجتبی او تذکره کې دي . د روښان اثر
لکه چې موزیبي د مخه یادونه وکړه اکثره مسجع نثرونه
او مات گود نظمونه (نظم د دی خای په اوسنی اصطلاح
نه بلکه د شرقي فرهنگ د لرغوني او اوسنی معمولي
اصطلاح مطابق) دي ، چې حتی د نظم ټول شرایط او
ارکان هم په کې پشپړ نه دي ، د شعريت خو څرک
پکښې نه لري. د ادبياتو له اوسنیو تعابیرو سره سم د
روښاني اثر په ادبي تاریخ کې حتی د مطالعي خای هم
نه لري ، اما دا چې دی د یو نهضت سرلاری دی موږ
ار یو چې دی او د ده اثر هیر نه کړو .
د بايزيد د دی رسالي د سر او پای خو رباعي ما
اول خل په ۱۹۸۳ع کال کې نقل کړي وي .

پوهیږي نو پښايي چې یی زده کړي . زما د شهادت
وخت تېر دی شوی دی ستاسې له منځه تلونکی يم ،
ستاسې ډله به خواره شي که له اغیارو سره مخامخ
شئ او له تاسونه د علم شریعت پوښتنه وکړي نو
تاسې یی باید سم خو اوبونه ورکړئ " .

پښايي ځینی پښاغلي د حالنامې په لوره اقتباسي توتیه
کې د (تذکره) له کلمې څخه د بايزيد ژوند حالات مفهوم
واخلي ؛ که احياناً له چا سره داسې تصور پیدا شي نو
به خواب په په دی دلایلو کړي: د حالنامې لوری اقتباسي
توتی دا جمله : " شما را از علم شریعت پیرسد تا
جواب با صواب بدهید" په خپله مورن ته راښيي چې له
(تذکره) څخه مراد د بايزيد روښان یو داسې کتاب دی
چې د شریعت علم په کې شوی دی او دویم دا چې دا
تذکره میا روښان یا د چاپي علم رساله نومي اثر کومه
نسخه چې ددهلې په ملي میوزیم کې خوندي ده . د دی
نسخې د لومړی نسخې پاني په الف مخ کې کین لوري
ته په سره رنگ کښل شوي دي :

الحمد تذکره میاروینان.

له دی نامه هم پوره څرگند ده چې تذکره همدا د علم
رساله ده ، چې دا د تذکری یو جز ده او نوری اجزای
به یی هم وي . اوس نو که چا چاپي (روښاني رساله
یاد علم رساله) لوستي وي د حالنامې د لوری اقتباسي
توتی په رڼا کې دا ورته صفا ښکاري چې دا رساله د
بايزيد خپله رساله ده او د دی رسالي د وروستیو
پیداشویو دوو خطي نسخو- په پای کې دا بیت :

ماخذونه :

- (۱) هیواد مل ؛ زلمی ؛ د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ، پښتو ټولنه ، کابل د پښتو او روزني مطبعه ۱۳۲۳ هـ ش ، ۲۲-۲۴ مخونه .
- (۲) روښان ؛ بايزيد ؛ د علم رساله ، د سرمحقق دوست شينواري په زيار ، پښتو ټولنه ، کابل ، دولتي مطبعه ، ۱۳۶۴ هـ ش ، ۷۹ مخ .
- (۳) همدغه اثر ، ۸۰ مخ .
- (۴) د علم رساله ، ۸۰ مخ .
- (۵) دوست شينواري د روښاني رساله مقدمه ، د علم رساله مقدمه ؛ ي مخ .
- (۶) دا رساله تر تکري وروسته د خطي نسخي په وروستيو پاڼو کې خطاطي شوي ده .
- (۷) بايزيد ، روښان خير البيان ، د حافظ عبدالقدوس قاسيمي په زيار ، پښتو اکيډمي ، پيښور (دوهم چاپ) جدون پريس ، ۱۹۸۸ ع ، ۱۴۹-۱۶۲ مخونه .
- (۸) د علم رساله ، ۱۲-۷۳ مخونه .
- (۹) دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخي په ۲۳ ؛ ۲۱۹ مخونو کې ما د فرحت المحتبي د حاضري رسالې شکلي سکښت په ولسي انجمنونو برابر بللي دي . ماله هري رباعی راغلي تکراري بيت هم له رباعی سره مربوط گڼلي دي چې که دا بيت له دغو رباعی ډوله نظمونو سره يو ځای شي نو بند تری جوړېږي ، حال دا چې د رسالې شکلي سکښت د رباعياتو په کالب کې اوډل

د ۱۹۹۰ ع کال کې مې دغه رساله کې کرده نقل کړه او بيا مې نقل له اصل سره وکوت ، البته اصلي نسخه وپنو خورلي ده ځيني بيتونه او دځيني بيتو کلمات يې له لوسته ايستي دي ، کومې برخې چې د نقل وړ وې هغه مې نقل کړې ، د رسالې موجود اصل متن گرانې ډيرې درلودې ما يې په نقل کې خپل کوبښن کړی دی کله چې دا رساله مستقلة چاپېږي ، نو بويه چې يو ځل بيا له اصل سره وکتل شي ، دا نقل له ما سره څلور کاله پروت و او اوس مې له دغو يادونو سره په دې نيامت نشر ته وړاندې کړ ، چې زموږ فرهنگي حقاقت ورځبر شي ، نور نو نه زه د دې رسالې مدافع يم ، او نه له چاپ سره په دې ډول يې گټو شخړو کې له اصلي فرهنگي کارونو ځان و باسم ، که څوک يې مني يو ځل يې کور ودان او که يې نه مني دوه ځله يې کور ودان دا وروستۍ خبرې مې خکه وکتلې ، چې پر موږ د پښتني معاشرې ځيني خصايس دومره غالب دي ، چې حتی علمي او فرهنگي کارونه مو هم تر خپل اغېز لاندې راولي او د خپل ضد دتر سره کولو له پاره لمر په دوه گوټو پټوو او د خپلې ادعا د ثبوت له پاره داسې دلايل لټوو ، چې د نقد او تحقيق له هيڅ روش سره سمون نه لري .

بسم الله الرحمن الرحيم

متن

میار و بندان و پلي دی په عنایت د الهی

زه به در بیان کړم یو څو رباعی

هرچې بی (۱) په کړده (۲) که شناخت یې پیدا شي

کړده په اخلاص وکا (که) څوک یې پتیبی (۳)

څو عالم تیر شوی دی لا په پسي ځي

په مرگ به واره و مري څوک دی نه کا نامیدی

x x x

د دی زماني (۴) سړي ولي پسو (۵) بی ضم وي

چې بی فهمه چاري کاندې او بی فهمه وایي (۶)

(۱) بی = پري

(۲) کړده چار، عمل (پښتو - پښتو تشریحی قاموس)

(۳) پتیبیل: اراده کول، نیت کول، دا لغت د پتیبینه په

بڼه کابو لس خایه په تذکره کې هم استعمال شوی دی

لکه: د تن زکات دغه دی - که څوک یې پتیبینه

(۴) اصل: زمانه

(۵) پسو: هسي، هسي شان (زده پانعه ۱۱۶).

(۶) اصل: بی فهم چار کاندې او بی فهم و وایي.

شوی دی او تر هری رباعی وروسته هماغه یو بیت بیا بیا تکرار پري.

(۱۰) د هند د کتابخانو خطی نسخې، ۲۲۰ مخ.

(۱۱) شینواری، سرمحقق دوست: بايزيد روښان د

هنر او شعر په ډگر کې، ژوندون مجله، د ۱۳۶۴ هـ

ش ۶ گڼه، ۷-۸ مخونه.

(۱۲) مخلص، علي محمد: حالنامه، به کوشش

نورالله ولسپال، اکادمي علوم افغانستان، کابل،

۱۳۶۴ هـ ش، ۳۵۹ مخ.

(۱۳) هیوادمل، زلمی: د اشرف خان هجري د

سیمینار علمي سسکرتريت يادوني، د علم رساله، الف

- و مخونه.

(۱۴) هیوادمل، زلمی: فرحت المجتبی او تذکره میا

روښان یو کتاب نه دی؟ کابل مجله ۱۳۶۵ هـ ش، ۹-

۱۰ گڼه، ۹۴-۱۰۲ مخونه.

(۱۵) هیوادمل، زلمی: فرهنگ ادبیات پښتو، ج ۲،

کمپنه دولتي طبع و نشر، کابل، مطبعه دولتي ص ص

۱۱۱، ۱۵۲.

(۱۶) کابل مجله، ۱۳۴۳ هـ ش کال، ۲ گڼه، ۷ مخ.

(۱۷) رشاد، پوهاند عبدالشکور: د خير البيان موافق

په کوم کال مړ دی؟ زيری، (مجله) ۱ گڼه ۱۳۵۵ هـ

ش، حوت.

(۱۸) مومند فندر: د خير البيان تقيدى مطالعه، چاپ

خای، پښور، ۱۳۸۰ع، ۱۴ مخ.

(۱۹) حالنامه، ۶۱۹ مخ.

x x x
 مرگوتی در سیزده ناکا به دریشی
 خو رنگه عذاب دی داسری دی پیتی
 هر چی نور وکا؛ هغه که چه پیر وایی
 وراندی گناه به واره خواجه خدای وربختی
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خی
 په مرگ به واره ومری خوک دی نه کا نامیدی
 x x x
 بنه کرده اختیار گره ترو (۱۴) پریزده بدخویی
 یکی به دی په نیکی بدای شتی
 خور دی منزولونه داسری دی پیتی
 په هر منزل پاور گره نوری نوری جاری دی
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خی
 په مرگ به واره ومری خوک دی نه کا نامیدی
 x x x

(۱۴) ترو : نو (زده پانگه).
 x کله می چی د دی فرحت المجتبی دا ترتیب شوی متن
 بیاله اصل سره مقابله کری هغه په دی مسری کی زما
 د ترتیب کری متن کینی د (بدي) کلمه (یکی) ده .
 بیامی اصل ته ترجیح ورکړه او د اول چاپ بدي می په ( )
 یکی) واروله . د (یک) کلمه فرهنگونو د ژرا او
 انګولا په معنی اخستی ده .

په هر یو سیری پوری فریختی مو کلی (۷) دی
 هره وینا هره چاره (۸) د دیو سیری کینی (۹)
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خی
 په مرگ به واره ومری خوک دی نه کا نامیدی
 x x x
 د دنیا چار کینی د کاندی هتیاتی (۱۰)
 بل په دفتر کینی (بی) (۱۱) بدي نه دیریزی
 ویره د قهار دی په زرونو کینیاسی (۱۲)
 توبه دی په پیرو کا بی توبه دی نه اوسی (۱۳)
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خی
 په مرگ به واره ومری خوک دی نه کا نامیدی
 _____
 (۷) موکل : یو کار ته کمارل شوی (عمید)
 (۸) اصل : هر وینا ، هر چاره
 (۹) کینل : لیکل ، کینی = لیکي.
 (۱۰) هتیاتی : احتیاطی ، په خیرال بیان کی هم دغه لفظ
 په دی نول لیکل شوی دی ، لکه : دا په فضل فرض
 دی په هتیاتی آدمیان (خیرال بیان ۲۸۸ مخ).
 (۱۱) بی : به بی
 (۱۲) اصل : ویر د قهار ؛ زرون ؛ کینیاسل : نه
 ایستل ، داخلول .
 (۱۳) په خیر ال بیان کینی د پیر تمام د طلب په بحث کی
 راغلی دی : په ده دی یقین کا ، پر لاس دی توبه کا .
 (خیر ال بیان ۳۴۰ مخ).

په شریعت د روان وی حقیقت ونه ډګځي

.....(۱۱۸)

خو عالم تیر شوی دی لا به پسی ځي

په مرګ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی

x

x

x

د حقیقت کرده وګاندي چي و حقیقت دی و رسي

کرده یی دایم یاد چي هر دم یی د یار وي

په خپل ذکر دی ډاکر (۱۹) نو یقین رښتیا لري

هر چه شته په دواره جهان له دویي کسی پکښي

خو عالم تیر شوی لا به پسی ځي

په مرګ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی (۲۰)

x

x

x

چي په حقیقت ثابت شي زړه یی بیا مومي صفاي

له حقیقت درون شي ترو دی قدم په وړاندی بردي

(۱۱۸) دا دوی مسری وینو خورلی او له منځه تللي دي.

یوه مسری یی ما په دویم ځلي مقابله کي بیامونده .

(۱۹) اصل : د امرانو

(۲۰) دا مسری په دویمه کتنه کي راوړ شوه.

شریعت د رسول وینا ده طریقت کرده د نبي (۱۵)

حقیقت د نبي حال دی معرفت اسری دی د نبي

چي په پنځه بنا کرده که شریعت په ځای شي (۱۶)

چي په شریعت کښي ثابت شي هغه دراه د سیري

خو عالم تیر شوی دی لا به پسی ځي

په مرګ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی

x

x

x

چي په هغه لار روان شي طریقت په ځای شي

چي په لاره کښي ودریوي و منزل نه تیر شي

طاعت دی په پاکي کا (۱۷) ترو د نه کا کاهلي

ژبه هر اندام دی په طاعت مشغول لري

خو عالم تیر شوی دی لا به پسی ځي

په مرګ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی

x

x

x

له هغ ژبي له هغ اندام چي په دنیا مشغول لري

له هغ ژبي اندام به دي چي د خدای طاعت یي کړي

(۱۵) د شریعت ور مندن گفتار د پیغمبرانو دی)

خیر البیان ۳۸۴ . همدا رنگه په خیر البیان کي راځلي

دي : شریعت وینا او طریقت چار د پیغمبرانو ده x په

خیر البیان کي راځلي دي : حقیقت دی حال د پیغمبرانو

(خیر البیان تنقیدی مطالعه).

(۱۶) خیر البیان راځلي دي : گوره د شریعت وړ مندن

گفتار د پیغمبرانو دی او چار د پنځه بنیاد مسلمانان ده.

(۱۷) اصل : وکا

- په هیت دی دا سری چی دایم د یار وی
 ..... (۲۵)
 غافلان دی لکه مری ناکران لکه ژوندي
 ..... (۲۱)
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري خوک دی نه کا نامیدی
 x
 دی یو پاک دریاب دی هر چی په دی کینی وی
 هسی بی پایان چی حد پایان نه لری
 واجد خیسر په خدای ، خدای په هر څه کینی وینی
 خلاص به نشی له دیداری که د دیدار بی فهم لری
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري خوک دی نه کا نامیدی
 x
 دو اجدان بویه چی په وړاندی روان شوی
 له یا نه دی نه در پیری خو عارف سامع نه نشی
 سامعان د هر آواز په تسبیح بی پوهوی
 هر آواز چی آواز بی په تسبیح فهم لری
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري خوک دی نه کا نامیدی
 x
 (۲۵) (۲۶) دا دواړه مسری له منځه تللی دی . په یوه
 مسری کی څه داسی کلمات شته چی زه بی په سم
 لوست بریالی نه شوم .

- دلبرونی (۲۱) بویه چی په لار د هلاک چی
 خو معرفت نه مومی له منزل نه در پیری
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري خوک دی نه کا نامیدی
 x
 پنځه خنس (۲۲) عارف دی که خوک بی پتی
 واجد ، سامع ، واصل دی یگانه چی ساکن نشی
 دی زر (۲۳) په دید وینی واجد د دی هستی
 خیسر (۲۴) دی دی هستی کینی نه کسی
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري خوک دی نه کا نامیدی
 x
 (۲۱) خیر البیان : گوره ورمندن په طریقت کینی په
 لبرونی... لبرونی: لا روی :
 (د خیر البیان تنقیدی چاپ) .
 (۲۲) خنس : خیل ، ډول ، نوع . په خیر البیان کی
 راغلی دی : " عارف واجد ، مقرب ، واصل ، موحد ،
 مسکین"
 (۲۳) د مسری د سر کلمات معشوش دی .
 (۲۴) خیسر : خان ، خیل خان (زره پانعه ۲۷۷)
 مسری هم په دویمه مقابله کینی سمه شوه .

دسامعان (۲۷) بویه چی په وړاندې روان شي
 له یا نه دې درېونې خو له حقه واصل شي
 دواصلان (۲۸) بویه چی خو دې دورې (۲۹) کوي
 واصلان دآهوه چار که له خدایه (۳۰) هسی شي
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري خوگ دی نه کا نامیدی
 x x

واصلان بویه چی په وړاندې روان شي
 له یا نه دې نه درېونې خو نه مومي یگانگی
 یگانه دي کاندې کړده د یگانگی
 ته هغ پورې چی بیا مومي له خدایه قراري
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري خوگ دی نه کا نامیدی
 x x

چی روح بیا مومي د خدایه قراري
 خدای به واره دی خپسر گنی
 میارو بیان ویلی دی دا رساله می فرحت المحتجی
 هر چی د کړده د پاره زده کا د بنو اثر یې زده ته ورپشی
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري خوگ دی نه کا نامیدی
 دارسالة د گل محمد له لاسه وکښ

(۲۷) اصل :وسامعان (۲۸) اصل : دواصلان (۲۹) دلته
 په یوه کلمه نه یم پوه زما په نقل کی یتنه نه ده راغلي.
 په دریمه کتنه کی سسمه شوه (۳۰) اصل : ولخدایه.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**